

УДК 336.1

Особистий капітал та інструменти його формування

Сидорчук А.А.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів

Тернопільського національного економічного університету

У статті досліджено сутність особистого капіталу, здійснено його класифікацію через призму цілей управління особистими доходами та витратами. Запропоновано інструменти формування особистого капіталу. Розглянуто заощадження та інвестиції особи, здійснені упродовж періоду її трудової активності як джерело збільшення добробуту населення України.

Ключові слова: особистий капітал, класифікація особистого капіталу, фінанси домогосподарств, інструменти формування особистого капіталу, добробут домогосподарства.

Сыдорчук А.А. ЛИЧНЫЙ КАПИТАЛ И ИНСТРУМЕНТЫ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ

В статье исследована сущность личного капитала, осуществлена его классификация через призму целей управления личными доходами и расходами. Предложены инструменты формирования личного капитала. Рассмотрены сбережения и инвестиции, которые осуществлены в течение периода ее трудовой активности населения как источник увеличения его благосостояния.

Ключевые слова: личный капитал, классификация личного капитала, финансы домохозяйств, инструменты формирования личного капитала, благосостояние домохозяйства.

Sydorчук A.A. PERSONAL CAPITAL AND ITS FORMATION INSTRUMENTS

In the article explores the essence of personal capital and his classification at the point of view the purposes of managing personal income and spending. The personal capital's formation tools have done. Individual savings and investment during the period of employment activity have considered as a source of increasing welfare the people Ukraine.

Keywords: personal capital, classification of the personal capital, personal finance, personal capital's formation tools, household welfare.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Добробут домогосподарств України упродовж останніх років суттєво не покращився, про що свідчать дані Державного комітету статистики України. Близько 7% населення мають рівень доходів нижче прожиткового мінімуму [1]. Незважаючи на номінальний ріст доходів у 2015 р. порівняно з 2010 р. на 67,9% [2], домогосподарства споживають 90% свого доходу [3], що, згідно з положеннями закону Енгеля, не свідчить про покращення їхнього матеріального становища. Ці процеси відбуваються в умовах, коли заробітна плата та соціальні трансферти складають 76,7% у загальній структурі доходів населення України [2].

В таких умовах актуальним постає пошук джерел доходів домогосподарств упродовж періоду їхньої трудової активності, відмінних від заробітної плати чи соціальних трансфертів. Джерелом додаткових доходів домогосподарств можуть стати заощадження або інвестиції населення [4; 5]. Разом із заробітною платою, соціальною допомогою, заощадження та інвестиції сформують особистий капітал особи, основна мета формування

якого полягає у забезпеченні належного рівня життя населення, що суттєво покращив би його теперішній рівень, сформований лише заробітною платою чи/або соціальними трансфертами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика особистих фінансів чи збалансованості фінансових ресурсів особи привертає увагу багатьох вчених. Серед українських дослідників варто назвати Т. Кізиму, К. Соломянова, С. Юрія, Ю. Янеля, Н. Ясинську.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес з боку економістів, питання сутності особистого капіталу та розгляду інструментів його формування потребує більш повного та всебічного висвітлення. Це підтверджують наявні статистичні дані щодо доходів домогосподарств України, коли питома вага заощаджень у їхній структурі не перевищує 5–8%, що свідчить про відсутність належної обґрунтованості теоретичної бази для формування особистого капіталу та унеможливорює розробку її довгострокової фінансової політики.

Формулювання цілей статті (постановка проблеми). Мета статті полягає у розгляді сутності особистого капіталу та інструментів його формування. Класифікувавши особистий капітал на окремі складові, а саме поточний, резервний та інвестиційний, і запропонувавши інструменти для формування кожної з них, можна вирішити проблеми підвищення рівня матеріального добробуту населення. Саме інвестиційно-заощаджувальний механізм розглядається нами як основний метод зростання добробуту населення в Україні у майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління особистими доходами і витратами (фінансами) є процесом цілеспрямованого впливу від суб'єкта, тобто людини (домогосподарства), на об'єкти, тобто її доходи та витрати для досягнення кінцевої мети (цілі).

Цілі управління особистими доходами і витратами представлені на рис. 1.

На основі рис. 1 робимо висновок, що залежно від часу, на який вони розробляються, цілі управління особистими доходами і витратами поділяють на короткострокові, середньострокові та довгострокові.

Короткострокові цілі спрямовані на вирішення поточних фінансових проблем, а їх

вирішення досягається за допомогою збалансування доходів і витрат особи у визначеному періоді (до одного року). Середньострокові цілі мають за мету вирішити фінансові проблеми, пов'язані з великими придбаннями особи (нерухоме або рухоме майно). Вирішення зазначених цілей досягається шляхом уміння здійснювати заощадження. Довгострокові цілі покликані створити нагромадження, що забезпечать фінансове благополуччя особи у пенсійному віці. Вирішення зазначених цілей досягається шляхом уміння здійснювати інвестиції.

Результатом процесу управління особистими доходами та витратами стає формування сукупного особистого капіталу. Ресурси для його створення є у розпорядженні будь-якої особи працездатного віку, а саме праця і час.

На рис. 2 представлено класифікацію сукупного особистого капіталу.

Як представлено на рис. 2, сукупний особистий капітал поділяється нами на три частини: поточний, резервний (страховий) та інвестиційний.

Поточний капітал призначений для того, щоб забезпечити поточне споживання людини.

Резервний або страховий капітал призначений для створення деяких фінансо-

Рис. 1. Цілі управління особистими доходами та витратами

Джерело: складено автором на основі джерела [6]

вих резервів, що дадуть змогу забезпечити поточне споживання людини у разі настання непередбачуваних подій (наприклад, хвороби, безробіття людини). Іншими словами, він компенсує втрачений заробіток людини через несприятливі для неї події у житті. Щодо розміру резервного капіталу, то він повинен дорівнювати величині 3–6 місячних заробітних плат людини. Тобто за цей період теоретично людина зможе (або повинна б) відновити своє здоров'я чи знайти нову роботу. Резервний капітал формується поступово, коли людина 5–10% своєї заробітної плати накопичує необхідний обсяг. Не важко порахувати, що за накопичення 10% від зарплати трьохмісячний обсяг резервного капіталу людина сформує за 30 місяців, або майже 3 роки. Після 30 місяців формування резервного капіталу подальше його формування для особи позбавлене сенсу, а також вивільнені 10% заробітної плати за 31 місяць своєї праці вона може спрямувати або на збільшення поточного споживання, або на створення власного інвестиційного капіталу.

Інвестиційний капітал повинен забезпечити людині гідний рівень життя у непрацездатному віці (старості).

Розглянемо, якими властивостями повинен володіти кожен із розглянутих нами видів капіталу людини. Для цього розглянемо наявні вимоги до капіталу особи у трьох вимірах надійності, ліквідності та дохідності.

Надійність капіталу розуміємо як синонім мінімізації ризику під час його формування чи

використання. Ліквідність – це загальноживане економістами поняття можливості швидко продати актив і отримати гроші. Дохідність – це встановлена домогосподарством величина доходу на інвестований капітал. Дохідність складається із двох компонентів, а саме поточного доходу і приросту вартості активу.

Між дохідністю і надійністю інвестицій існує така обернена залежність: чим вищий дохід за інвестиціями у будь-який актив, тим менш надійний цей актив. Для кожного з видів сукупного особистого капіталу людини – поточного, резервного та інвестиційного – потрібно підібрати такий актив, який більшою мірою йому підходить з урахуванням співвідношення надійності, дохідності та ліквідності цього активу. Тобто людина повинна зупинити свій вибір на інвестуванні у такий актив, який відповідав би найбільшою мірою досягненню цілей формування окремого виду капіталу особи.

Розглянемо, яким властивостям повинен відповідати той чи інший вид капіталу людини.

Як можемо бачити з рис. 3, по відношенню до поточного капіталу, метою формування якого є забезпечення поточного споживання людини, основними вимогами до інвестицій, які ми висуватимемо, є ліквідність і надійність.

По відношенню до резервного капіталу, метою формування якого є створення деяких фінансових резервів, що дадуть змогу забезпечити поточне споживання людини у разі настання непередбачуваних подій (наприклад хвороби, безробіття людини), основною вимогою до інвестицій, яку ми висуватимемо, є надійність.

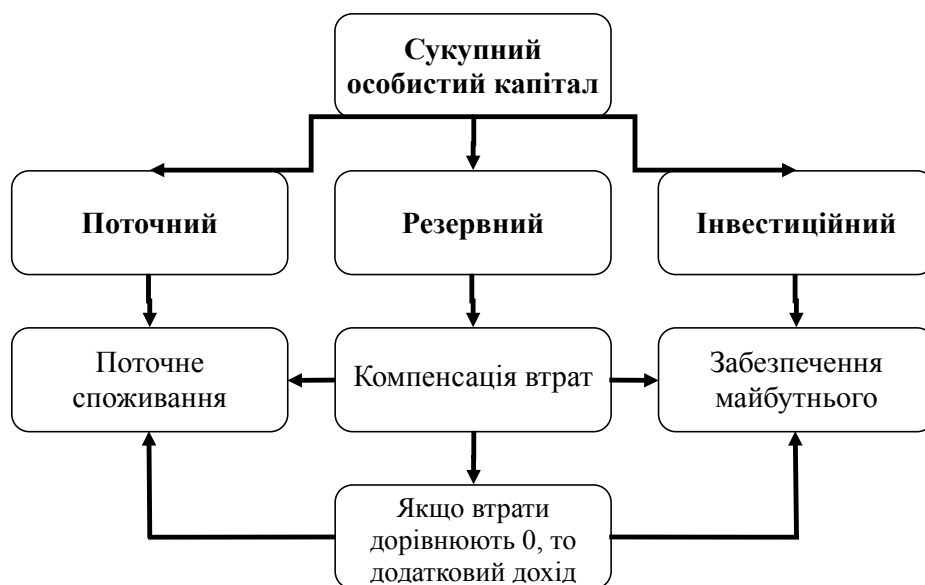

Рис. 2. Класифікація сукупного капіталу особи

Джерело: складено автором на основі джерела [6]

По відношенню до інвестиційного капіталу, метою формування якого є забезпечення людині гідного рівня життя у непрацевдатному віці (старості), основною вимогою до інвестицій, яку ми висуватимемо, є дохідність.

Інструменти формування окремих видів особистого капіталу класифіковано нами на ризикові та неризикові. Ризикові інструменти – це інструменти, дохідність яких в майбутньому невизначена. Наприклад, особа купує акції компанії А і планує тримати їх у користуванні один рік. У момент купівлі вона не знає, який дохід отримає в кінці строку. Це залежатиме від вартості компанії А на ринку через один рік і дивідендів, які вона виплачує упродовж року. Тому такі акції, як і багато інших, подібних цінних паперів, є ризиковими інструментами. Проте інструменти, майбутня дохідність яких у момент погашення відома, існують. Такі інструменти називають безризикованими. Наприклад, депозит у банківській установі або кредитній спілці. Особа-інвестор під час формування інвестиційної складової свого капіталу, як правило, має справу з вибором саме ризикових активів.

На рис. 4 наведено інструменти для інвестування свої заощаджень.

Як видно з рис. 4, напрямами інвестицій можуть стати банківський депозит, цінні папери (акції, облігації), паї інвестиційних фондів та довірче управління коштами особи. Банківський депозит та облігації розглядатимуться нами як безризикові інструменти для інвестування (оскільки їх дохідність чітко визначена у майбутньому), а акції, пайові інвестиційні фонди та довірче управління – як ризикові (відповідно, їх дохідність у майбут-

ньому невідома). Нині лише зазначимо, що якщо напрями інвестицій у банківський депозит, акції чи облігації людина обирає самостійно, то, інвестувавши у пайові інвестиційні фонди чи довірче управління, визначення напрямів інвестицій людина делегуватиме третім особам. Розглянемо кожен з інструментів інвестування детальніше.

Можливості використання депозитів під час управління особистим капіталом наведено на рис. 5.

Найбільш поширеним інструментом використання своїх заощаджень у населення України, безумовно, є банківський депозит. Депозитні вклади можуть бути таких видів: коротко- і довгострокові, з капіталізацією і без капіталізації відсотків, з можливістю поповнення і зняття грошових коштів, а також мультивалютні депозити.

Як бачимо з рис. 5, банківський депозит використовується як інструмент для формування переважно поточного капіталу, а частково – резервного капіталу (депозити з можливістю поповнення вкладу і часткового зняття грошових коштів). Як інструмент для формування інвестиційного капіталу і вирішення довгострокових цілей особи депозит не повинен використовуватися. Ми робимо такий висновок, оскільки по відношенню до такого виду капіталу ми висунули вимогу щодо його дохідності. Основним «ворогом» депозиту є інфляція. Якщо її рівень перевищуватиме дохідність за депозитом, то як інструмент інвестування він не виконуватиме вимогу щодо дохідності.

У табл. 1 представлено динаміку показників індексу споживчих цін та ставок за депозитами за період 2008–2016 рр.

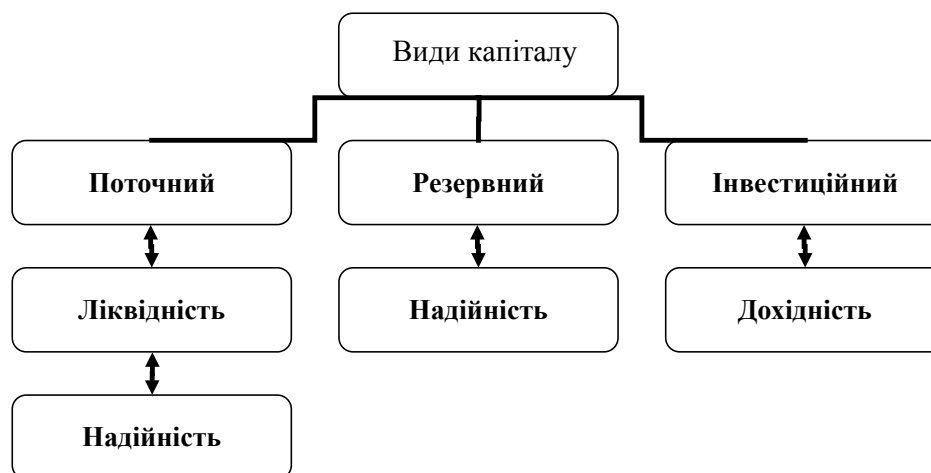

Рис. 3. Класифікація сукупного капіталу особи

Джерело: складено автором на основі джерела [6]

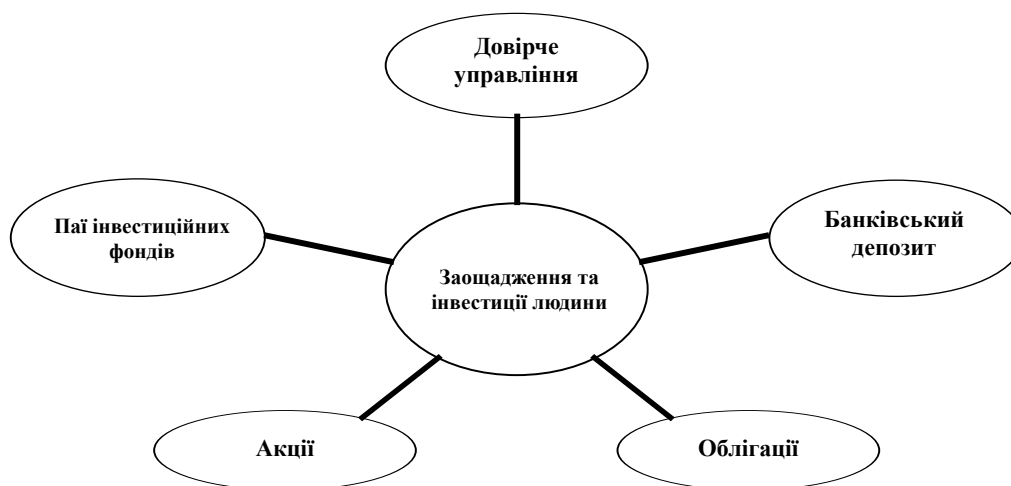

Рис. 4. Інструменти для інвестування свої заощаджень

Джерело: складено автором на основі джерела [6]

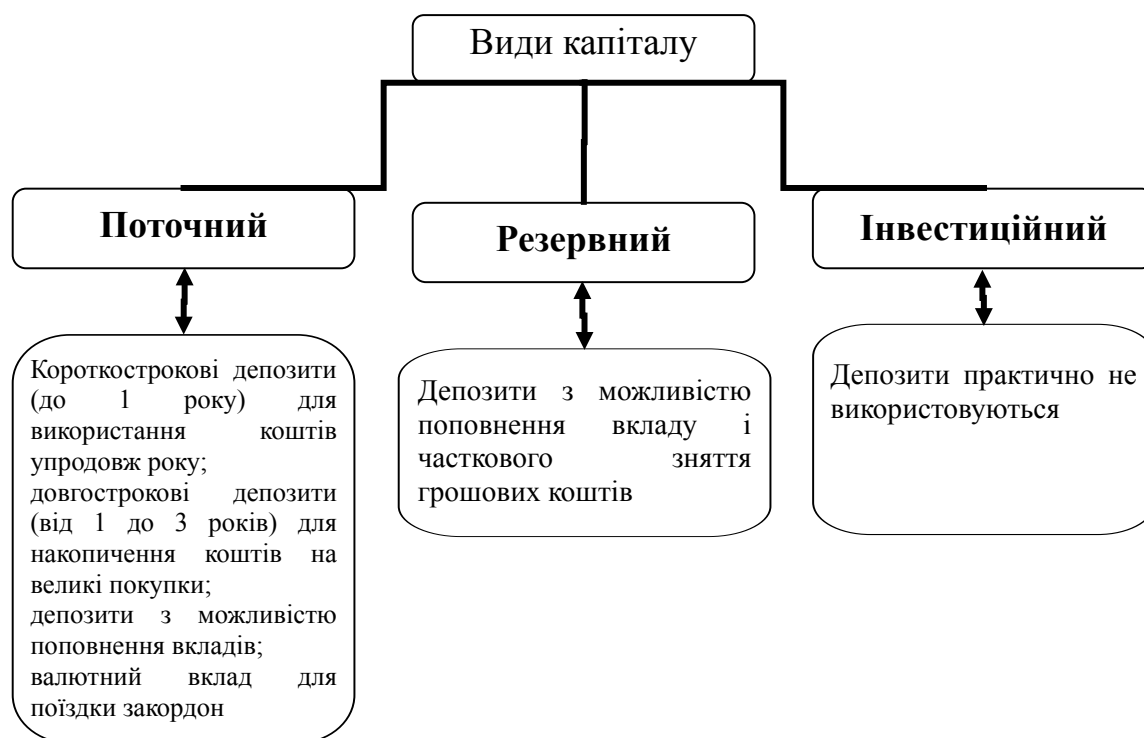

Рис. 5. Місце і роль депозитів під час формування особистого капіталу

Джерело: складено автором на основі джерела [6]

Таблиця 1

Динаміка показників індексу споживчих цін та ставок за депозитами (на кінець року) за 2008–2016 рр.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Всього
Зміна споживчих цін (інфляція), %	22,3	12,3	9,1	4,6	3,3	0,5	24,9	43,3	11,1	Ріст цін у 1,314 рази
Ставки за депозитами на кінець року, %	12,8	14,8	12,1	9,3	13,2	13,6	14,6	13,7	10,9	Ріст засобів на депозиті у 1,15 рази
Реальна дохідність за депозитами, %	-9,5	2,5	3,0	4,7	9,9	13,1	-10,3	-29,6	-0,2	

Джерело: складено автором на основі джерел [7; 8]

Дані Державного комітету статистики України та Національного банку України свідчать про те, що за період 2008–2016 рр. рівень інфляції сумарно склав 131,4%, тоді як середні річні відсоткові ставки за депозитними вкладками населення за аналогічний період дали приріст доходу у 115%. Тобто депозити, які забезпечують дохідність на рівні, який у разі відповідей відповідний рівню інфляції, не відповідають вимозі дохідності, що висувається нами під час формування інвестиційного капіталу особи.

Наступним видом безризикових інструментів для формування особистого капіталу є облігації. Облігація є емісійним цінним папером, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу з виплатою певного доходу або передати йому майно, надати послуги [9]. Ця форма формування особистого капіталу відповідає критеріям надійності та обмеженої ліквідності, як і банківський депозит, проте поступається йому у дохідності. За цими причинами такий інструмент не набув значного поширення в українських домогосподарствах. Робимо загальний висновок, що облігація повинна використовуватися як інструмент для формування переважно поточного капіталу (якщо її строк обігу не перевищує одного року), а також частково – резервного капіталу (якщо її строк обігу перевищує один рік).

У процесі розгляду питання формування інвестиційного капіталу особи ми висунули припущення щодо дохідності як його якісної характеристики. Для того, щоб сформувані такі накопичення, частину засобів потрібно розмістити на фінансовому ринку, адже саме таке розміщення може вирішити головну проблему безризикових інвестицій – невисокий дохід, який нижчий інфляції.

З організаційної точки зору розміщувати кошти на фінансовому ринку можна самостійно або через професійних менеджерів. Певною мірою такі форми конкурують між собою.

Індивідуальне інвестування як організаційна форма інвестування полягає у:

- самостійному прийнятті рішень відповідно до обраної індивідуальної стратегії інвестування;

- передачі своїх коштів у довірче управління професійному управляючому за відповідним договором довірчого управління.

Передача своїх коштів у довірче управління професійному управляючому за від-

повідним договором довірчого управління є індивідуальною формою інвестування. Тому що сам факт передачі своїх коштів у довірче управління оформляється відповідною інвестиційною декларацією, яку підписують обидві сторони угоди і якої довірчий управляючий повинен неухильно дотримуватись.

Самостійне інвестування розпочинається з того, що інвестор підписує угоду з брокерською компанією і отримує доступ до торгів на біржі через відповідне програмне забезпечення. Усі брокерські компанії повинні мати відповідну ліцензію на право ведення брокерської діяльності.

Перевагами самостійного інвестування є реалізація індивідуальної інвестиційної стратегії; свобода у прийнятті інвестиційних рішень; мінімальні витрати, пов'язані з купівлею-продажем цінних паперів. Водночас недоліками самостійного інвестування є додаткові витрати часу, які кожен інвестор повинен затрачати, щоб зрозуміти основні тенденції на фінансовому ринку. Зрозуміло, що займатись індивідуальним інвестуванням можуть не всі, адже для цього необхідно володіти певним рівнем фінансової грамотності. Тому присутні і колективні форми інвестування.

Колективне інвестування як організаційна форма інвестування полягає у:

- взятті участі в інститутах спільного інвестування (ІСІ, які є корпоративними та пайовими);

- взятті участі у недержавних пенсійних фондах.

В Україні найбільшого поширення набули пайова форма колективного інвестування (пайові інвестиційні фонди) та інструменти недержавних пенсійних фондів.

Пайовий інвестиційний фонд (ПІФ) – це інвестиційний фонд, активи якого належать інвесторам на правах спільної часткової власності, а також перебувають в управлінні компанії з управління активами (КУА) і враховуються окремо від результатів її господарської діяльності [10]. Перевагами інвестування у пайові фонди є:

- 1) те, що ця форма колективного інвестування дає змогу додатково зменшити дію ризиків, розподіливши їх між учасниками ПІФу за всім набором цінних паперів, який придбає КУА;

- 2) ПІФи має невеликий поріг входу (близько 5 тис. грн., або 200\$);

- 3) те, що пай відкритого ПІФу можна продати у будь-який момент упродовж банків-

ського дня (як правило, у другій його половині);

4) те, що професійне управління коштами учасників ПФУ здійснюється із залученням висококваліфікованих фахівців; вони аналізують ситуацію на ринку цінних паперів і вирішують, які папери в цей час варто купити, а які – продати;

5) те, що КУА не може розпоряджатися коштами пайовиків безконтрольно і за довільно вибраними напрямками; розпорядження майном учасника ПФУ знаходиться під контролем спеціалізованого депозитарію, який повинен дати свою згоду на будь-яку операцію із засобами пайовиків.

Станом на 1 квартал 2017 р. загальний обсяг ринку інститутів спільного інвестування в Україні склав більше 230 млрд. грн. [11] і характеризується стійкою динамікою зростання за період 2002–2016 рр.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ – це фінансова установа, що працює винятково для пенсійного забезпечення громадян і має статус неприбуткової організації. Розмір недержавної пенсії як результату використання інвестиційного капіталу, на яку можуть сподіватися учасник НПФ, залежить від розміру пенсійних внесків, періоду накопичення та суми отриманого інвестиційного прибутку [12].

Станом на 3 квартал 2016 р. загальний обсяг ринку недержавних пенсійних фондів в Україні склав більше 17 млрд. грн. [13].

ПІФи та НПФи не здійснюють свою діяльність самостійно, а користуються послугами адміністратора (адміністрування фонду), зберігача (зберігання активів) і управляючого активами (КУА). Послуги з адміністрування та управління активами можуть надаватися однією юридичною особою. Адміністратор веде бухгалтерський та податковий облік ПФ та НПФ; компанія з управління активами (КУА)

займається інвестуванням коштів, а банк-зберігач відповідає за банківське обслуговування, зберігання та облік його активів даних колективних форм інвестування.

Прийняття управлінського рішення щодо інвестування на фінансовому ринку інвестором повинно здійснюватись, виходячи з теоретичних положень теорії МРТ Г. Марковіца за допомогою показників, а саме очікуваної дохідності ризикового активу, його варіації та дисперсії, коваріації, кореляції активів у сформованому інвестиційному портфелі. Оцінку ефективності здійснених інвестицій можна проводити, використавши показник У. Шарпа.

Висновки з цього дослідження. На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що капітал особи складається з поточного, резервного та інвестиційного. По відношенню до кожного з названих видів висувається вимога до інструментів формування. Так, інструменти поточного капіталу повинні володіти рисами надійності та ліквідності; резервного капіталу – надійності; а інвестиційного – відповідно, дохідності. Безризикові інструменти (депозити та облигації) відповідають критеріям надійності та ліквідності і повинні використовуватись як інструмент формування поточного та резервного капіталу. Ризикові інструменти, а саме акції, пайові інвестиційні фонди та довірче управління, повинні відповідати критеріям дохідності і використовуватись як інструмент формування інвестиційного капіталу особи.

Поєднання безризикових та ризикових активів у процесі управління особистим капіталом особи, використання теорії Г. Марковіца, У. Шарпа на практиці українських домогосподарств-інвесторів постають перспективами майбутніх досліджень у цій сфері фінансової науки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Диференціація життєвого рівня населення / Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Доходи та витрати населення України / Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Структура сукупних витрат / Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Кізіма Т. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т. Кізіма ; вст. слово С. Юрія. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
5. Ясинська Н. Управління особистими фінансами : [навч. посібник] / Н. Ясинська. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 356 с.
6. Видеолекции по финансовой грамотности / Высшая школа экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=z8rTvFRyqOc&index=3&list=PL-U1Z5tJ1i-aYDizC1tW9stDXN4pVt704>.

7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. Облігація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Облігація>.
10. Пайовий інвестиційний фонд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Пайовий_інвестиційний_фонд.
11. Активи визнаних ІСІ в управлінні / Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html.
12. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
13. Статистика НПФ в управлінні КУА у 3 кварталі 2016 р. / Українська асоціація інвестиційного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/analit_npf/251900.html.